

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертаційну роботу БАРИЛО ІРИНИ МИКОЛАЇВНИ
«Геодемографічний розвиток Полтавської області»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук
за спеціальністю 11.00.02 – економічна та соціальна географія

1. Актуальність обраної теми дослідження та її зв'язок з планами та напрямками науково-дослідних робіт наукових установ і організацій, державними та галузевими науковими програмами

Сучасний стан соціально-економічного розвитку України з ринковою формою економічних відносин вимагає глибоких знань суті нової формaciї та її соціально-демографічної реальності, її історичної специфіки та передбачених перспектив подальшого геодемографічного розвитку. Геодемографічний розвиток України зумовлений різким погріщенням усіх демографічних показників, зокрема зниженням народжуваності; скороченням шлюбності і збільшенням розлучуваності; зменшенням середньої тривалості життя; зростанням смертності, передусім серед чоловіків працездатного віку; збереженням відносно високої смертності немовлят; посиленням еміграції, втратами у результаті бойових дій. Всебічне вивчення комплексу об'єктивного демографічного стану вимагає поглиблених теоретичних і конкретних практичних досліджень демографічних проблем в Україні.

Диференціація суспільно-географічних процесів і специфіка соціально-економічного розвитку регіонів обумовлює необхідність дослідження геодемографічної ситуації в територіальному і часовому аспектах, що підсилює актуальність регіональних досліджень. Вивчення демографічних процесів на локальному, регіональному та національному рівні є необхідною складовою для формування обґрунтованої геодемографічної політики. Дослідження цих питань в регіональному вимірі є надзвичайно актуальним, хоча вивчення в межах регіонів є поширеним, проте виникають складнощі з прийняттям управлінських рішень.

Полтавська область характеризується вкрай складною демографічною ситуацією із високим ступенем старіння населення та динамічним його скороченням.

Сучасна методологічна база суспільно-географічної науки дозволяє виявити часові та просторові особливості геодемографічного розвитку регіону та його окремих складових. Це забезпечує визначення суспільно-географічних особливостей та розробку рекомендацій для управління цим процесом та його подальшої оптимізації. Отже, актуальність і своєчасність дослідження геодемографічного розвитку Полтавської області, здійсненого І. М. Барилло, не викликає сумніву, бо спрямоване на пошук проблем геодемографічного розвитку, визначення прогнозу населення регіону та обґрунтування напрямів вдосконалення геодемографічної політики області. Виходячи з цього, дисертаційна робота, безсумнівно, становить науковий і практичний інтерес.

Дисертаційна робота І. М. Барило виконана в межах науково-дослідної тематики кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Територіальні особливості формування конкурентоспроможності регіону» (державний реєстраційний номер 0115U000504), «Комплексна соціально-економічна характеристика Хорольського району Полтавської області» (державний реєстраційний номер 0114U005618), а також з науковою тематикою кафедри стосовно дослідень теоретико-методичних та прикладних проблем розвитку регіону.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність і новизна

Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків та рекомендацій, викладених у дисертації, зумовлені логічною побудовою дослідження, коректним вибором і застосуванням методів дослідження. Отримані здобувачем наукові положення роботи характеризуються достатньо високим рівнем обґрунтованості, що забезпечено опрацюванням досягнень вітчизняної та зарубіжної наукової думки. У процесі підготовки дисертації використано 178 літературних та інформаційних джерел, серед яких праці провідних вітчизняних та зарубіжних вчених з питань дослідження демографічної ситуації, геодемографічного та регіонального розвитку.

Результати дослідження базуються на значній вихідній статистичній базі. Інформаційна база дослідження сформована на матеріалах Державної служби статистики України, Головного управління статистики у Полтавській області, літературних джерелах, нормативно-правових документах та матеріалах особистих досліджень автора.

У дисертаційній роботі сформульовано та обґрунтовано сукупність наукових положень і результатів, висновків та пропозицій, які характеризуються новизною і розв'язують конкретне науково-практичне завдання – виявлення суспільно-географічних особливостей геодемографічного розвитку Полтавської області, визначення територіальних диспропорцій, розробка геодемографічного прогнозу та рекомендацій щодо заходів геодемографічної політики регіону. Серед елементів наукової новизни в дисертаційному дослідженні І.М. Барило слід зазначити наступні аспекти:

- вперше виконано ранжирування та групування міст і районів Полтавської області за особливостями геодемографічного розвитку на основі моделювання у багатовимірному ознаковому просторі (розділ 3, підрозділи 3.1-3.4);
- змодельовано та проаналізовано траєкторії геодемографічного розвитку міст та районів Полтавської області (виявлено періоди прогресивного та регресивного розвитку, зростання та зменшення відхилень від оптимальної траєкторії розвитку) (розділ 3, підрозділ 3.3 , с. 118-135);
- розроблено геодемографічний прогноз Полтавської області методами екстраполяції та компонент (розділ 3, підрозділ 3.5, с. 142-150);

- удосконалено поняттєво-термінологічний апарат суспільно-географічного дослідження за рахунок уточнення поняття «геодемографічний розвиток» (розділ 1, підрозділ 1.1, с. 22), а також методику просторово-часового аналізу геодемографічного розвитку регіону шляхом поєднання традиційних підходів, загальнонаукових та конкретно-наукових методів суспільно-географічного дослідження (розділ 1, підрозділ 1.4, с. 35-51);
- у дисертаційній роботі подальшого розвитку набув аналіз передумов та факторів геодемографічного розвитку міст і районів Полтавської області (розділ 2, підрозділи 2.1-2.4, с. 54-98);
- обґрунтовано напрями та шляхи регіональної геодемографічної політики Полтавської області (розділ 3, підрозділ 3.7, с. 156-162).

На основі узагальнення та систематизації результатів дослідження автором зроблено відповідні науково-практичні висновки, визначено суспільно-географічні особливості та територіальні диспропорції геодемографічного розвитку Полтавської області, сформовано рекомендації регіонального геодемографічного розвитку. Обґрунтованість одержаних результатів дослідження підтверджується їх апробацією на міжнародних та всеукраїнських конференціях, а також у відповідних фахових публікаціях. Дисертацію можна кваліфікувати як завершену самостійну наукову роботу, в якій отримано нові теоретичні й практичні результати в області дослідження геодемографічного розвитку регіону, що повністю відповідає об'єктно-предметній області економічної та соціальної географії.

3. Значущість дослідження для науки і практики та шляхи його використання

Комплекс завдань дисертації, які поставлені і вирішенні автором, мають як теоретичне, так і практичне значення. Теоретико-методичні узагальнення, викладені в дисертації, можуть бути використані при проведенні суспільно-географічних досліджень геодемографічного розвитку адміністративних одиниць різних ієархічних рівнів, у тому числі регіональних та локальних.

Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані державними і регіональними органами управління при розробці державних та регіональних програм соціально-економічного розвитку, можуть слугувати основою для прийняття управлінських рішень з питань геодемографічної політики міст та районів, зокрема Полтавської області. Результати дисертаційного дослідження вже використані при розробці Програми економічного і соціального розвитку Хорольського району Полтавської області Хорольською районною радою (довідка № 01-29/241 від 13.05. 2016 р.) та відділом освіти, молоді та спорту Хорольської районної державної адміністрації (довідка № 01-17/834 від 11.05. 2016 р.).

Ряд положень дисертаційного дослідження було використано при розробці навчально-методичного забезпечення з дисципліни «Географія населення з основами демографії», а також при підготовці та викладанні дисциплін «Географія населення з основами демографії», «Основи соціальної

географії» (довідка № 0202-963 від 16.05.2016 р.) в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна.

4. Оцінка змісту дисертації, її завершеності та оформлення

Дисертаційна робота логічно структурована, складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

У першому розділі «*Теоретико-методичні основи суспільно-географічного дослідження геодемографічного розвитку регіону*» проведено аналіз та узагальнення попередніх досліджень за даною тематикою, уточнено поняття «геодемографічний розвиток» з позиції суспільної географії, розглянуто геодемографічний розвиток як об'єкт суспільної географії, охарактеризовано чинники формування геодемографічного розвитку. Визначено алгоритм дослідження, який склався з чотирьох етапів, зокрема концептуально-методичного, емпіричного, аналітичного та підсумкового, що дало змогу забезпечити логічне й повне виконання поставлених завдань. Обґрунтовано методологічні підходи та методику дослідження геодемографічного розвитку регіону.

Другий розділ «*Просторово-часовий аналіз геодемографічного розвитку Полтавської області*» розкриває історичні передумови та фактори розселення населення Полтавської області, сучасний стан геодемографічного розвитку регіону за 2009-2014 роки. Визначено, що Полтавська область має складну демографічну ситуацію в порівнянні з іншими регіонами України. Виявлено, що населення розміщується нерівномірно по території області, регіон має двоцентричну форму розселення. Чисельність населення характеризується стрімким зменшенням, що обумовлено процесами старіння населення, високою смертністю та низькою народжуваністю.

У третьому розділі «*Суспільно-географічні особливості геодемографічного розвитку Полтавської області*» викладено результати кластерного аналізу, групування районів та міст обласного підпорядкування графоаналітичним методом багатовимірної класифікації, моделювання траекторії геодемографічного розвитку міських та районних соціогеосистем у нормованому багатовимірному ознаковому просторі, аналіз узгодженості та специфічності геодемографічного розвитку. За результатами аналізу динаміки показників системного розвитку (площі багатокутника за графоаналітичним методом та інформаційної ентропії) виконано класифікацію соціогеосистем, зокрема була створена класифікація соціогеосистем за динамікою розглянутих системних показників. Відповідно до можливих варіантів сполучення динаміки цих показників виділено чотири групи соціогеосистем з позитивним та негативним розвитком. За результатами моделювання траекторії геодемографічного розвитку міських та районних соціогеосистем виявлено соціогеосистеми, які характеризуються позитивною динамікою геодемографічного розвитку, а також соціогеосистеми, які характеризуються негативною динамікою та мають тенденцію до зниження рівня розвитку.

За прогнозуванням чисельності населення Полтавської області виявлено,

що відбувається його зменшення, тому потрібно застосовувати заходи демографічної політики для поліпшення демографічного становища та наближення до оптимістичних значень чисельності населення. Розроблено геодемографічний прогноз Полтавської області та визначено основні геодемографічні проблеми регіону, обґрутовано рекомендації стосовно геодемографічної політики. Конкретні рекомендації стосовно покращання геодемографічного розвитку в містах і районах Полтавської області було отримано шляхом аналізу змін індексів статистичних параметрів процесу геодемографічного розвитку в конкретних соціогеосистемах.

Загальні висновки, що відображають результати дослідження, представлено на 5 сторінках. Список використаних джерел включає 178 найменувань і займає 22 сторінки. Робота містить 40 таблиць (з яких 19 – у додатках), ілюстрована 165 рисунками (з яких 86 – у додатках).

5. Дискусійні положення дисертаційного дослідження, зауваження та пропозиції

Підкреслюючи в цілому високий науково-практичний рівень роботи, слід зазначити окремі положення дисертаційного дослідження, що викликають зауваження або носять дискусійний характер.

1. Чому географічний метод дослідження віднесений до загальнонаукових методів (с. 6) і на скільки вдалою є виділена автором група “оригінальних методів суспільно-географічного дослідження” (с. 8), а не конкретно-наукових методів? Адже всі методи дослідження мають свою оригінальність.

2. З рис. 1.2 (с. 23) незрозуміло, у чому саме полягає взаємодія геодемографії з науками про народонаселення? І чи пов’язана геодемографія лише із суспільною географією та демографією? Бажано було б більш широко проаналізувати зв’язки геодемографії з іншими науками.

3. На рис. 1.4 доцільно було б розкрити внутрішні (демографічні) чинники геодемографічного розвитку (с. 29).

4. Полтавська область посідає 3-те місце серед регіонів України за показником депопуляції (-6,8 %) після Чернігівської (-9 %) та Сумської (-7,8 %) областей (с. 74). При цьому у роботі досить поверхово розкрито причини такого стану саме в цьому регіоні.

5. Для більш детальної географічної “прив’язки” демографічної ситуації і демографічних процесів та виявлення їх просторових відмін доцільно було би розглянути проблему геодемографічного розвитку не тільки у розрізі адміністративних районів і міст обласного значення, але й за функціональними типами поселення і особливо виділити проблему дрібних та малих сільських поселень, піднявши (загостривши) проблему їх депресивності.

6. Серед запропонованих заходів геодемографічної політики хотілося б бачити більш чіткі рекомендації подолання демографічної кризи у регіоні в цілому, а також у містах та районах області.

7. Зауваження технічного характеру:

- є зауваження щодо оформлення картографічних матеріалів, оскільки в них відсутні головні гідрологічні об'єкти, на картосхемах Полтавської області слід було б зазначити сусідні регіони, з якими межує регіон дослідження;
- помічена не відповідність даних про осіб 70 років і старше між рис. 2.20 (с. 87) і рисунками 2.21 і 2.22 (на сторінках 88 і 89);
 - зустрічається не відповідність (у періоді дослідження) між назвою рисунків і фактичними даними на рисунках (рис. 2.1 на с. 56, рис. 2.7 на с. 72);
 - недоцільно шкалу густоти населення у міських поселеннях розпочинати з “0” (с. 62, рис. 2.3);
 - параграф 2.3 поділяється на підпараграфи 2.2.1 і 2.2.2;
 - в тексті дисертації зустрічаються деякі стилістичні та граматичні помилки (с. 11, 15, 42, 44, 52, 62 та інші).

Зазначені дискусійні положення та зауваження мають рекомендаційний характер і не знижують в цілому достатньо високий теоретико-методичний і прикладний рівень дисертаційної роботи.

6. Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих працях

Основні наукові положення дисертаційного дослідження мали апробацію на науково-практичних конференціях різного рівня. За темою дисертації опубліковано 27 наукових праць загальним обсягом 7,36 друкованих аркушів (з них 5,02 д.а. авторських), у тому числі 11 статей у наукових фахових виданнях, з яких 4 – у закордонних виданнях, включених до міжнародних наукометрических баз. У публікаціях відображені основні положення дисертації.

7. Ідентичність змісту автореферату і основних положень дисертації

Структура та зміст дисертації відображені в авторефераті.

8. Відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження наукових ступенів» та інших нормативних актів МОН України

Дисертаційна робота І. М. Барило відповідає вимогам відповідних пунктів «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 656 від 19.08.2015 р. та № 1159 від 30.12.2015 р.), щодо дисертаційних робіт, які представляються на здобуття наукового ступеня кандидата наук, інших нормативних актів МОН України та паспорту спеціальності.

9. Загальний висновок

Дисертація Ірини Миколаївни Барило «Геодемографічний розвиток Полтавської області» присвячена актуальній темі, має наукове та практичне значення, містить нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності

вирішують конкретні завдання – виявлення суспільно-географічних особливостей геодемографічного розвитку Полтавської області, визначення територіальних диспропорцій, розробка геодемографічного прогнозу та рекомендацій щодо заходів геодемографічної політики регіону. Дисертація «Геодемографічний розвиток Полтавської області» є завершеним самостійним науковим дослідженням, відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», а її автор Ірина Миколаївна Барилло заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата географічних наук за спеціальністю 11.00.02 – економічна та соціальна географія.

Офіційний опонент:

доктор географічних наук, професор,
завідувач кафедри географії
України та регіоналістики
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

B. O. Джаман

